

НЕЧЛЕНОВАНІ РЕЧЕННЯ У ЛИСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ДО МАТЕРІ

Сабліна С. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Попри переконливу кількість лінгвістичних досліджень з граматичної теорії, у сучасному мовознавстві недостатньо уваги приділено функціонуванню нечленованих речень у різних стилях мовлення. Такі типи речень, зокрема, є органічною частиною у загальній системі стилістичних виразових засобів української мови в художньому, розмовному й епістолярному стилях, а особливості структури й специфіка прагматики нечленованих речень використовуються мовцями як інструмент досягнення комунікативної мети. Утім саме з цього погляду такі типи речень менш вивчені, а їх функційно-модальна специфіка потребує удокладнення.

Питання нечленованих речень не нове й представлене у монографічній і підручниковій літературі з синтаксису української мови [1; 2; 3; 4; 8]. Із тих проблем щодо цього типу речень, які дискутуються, варто вказати на специфіку термінування таких синтаксичних одиниць, визначення їхньої ідентифікувальної специфіки, таксономія таких речень.

На сьогодні запропоновано кілька термінів на позначення нечленованих речень: слова-речення [3], синтаксично нечленовані речення [2, 8], еквіваленти речень [1, с. 115], квазі-речення [4, с. 79]. Здається, найбільш доведеним на тепер є термінопозначення «нечленоване речення», обґрунтоване А.А. Шицем [8].

Щодо питання ідентифікувальної специфіки аналізованих речень, то розрізнявальною їхньою ознакою є нечленованість («Основою квазі-речень є нечленованість. Вони виникають здебільшого в усному мовленні, діалогах, самостійно не вживаються, вони супроводжують певний різновид членованих речень і впливають з його змісту» [4, с. 79]) і модальність [8].

Дискутованим є й питання таксономії нечленованих речень. З цього приводу Шиць А. А. зазначає: «Класифікаційна схема дослідження нечленованих конструкцій має ґрунтуватися на таких ознаках: 1) семантичних; 2) структурних; 3) лексико-граматичному вираженні;

4) модальній спеціалізації» [8, с. 49]. Варвинюк Т.І. деталізує «Ці речення можуть виражати ствердження, заперечення, запитання, спонування, емоційну оцінку тощо. Залежно від цього виокремлюють стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні, слова-речення у функції структур мовного етикету» [1, с. 116]. Тобто дослідниця покладається здебільшого на семантичну деталізацію нечленованих речень. Тим часом Шиць А. А. пропонує комплексний підхід до таксономії нечленованих речень, але апелює до експлікації категорії синтаксичної модальності, а тому виділяє такі типи нечленованих речень: розповідної, питальної, наказово-спонукальної, вірогідної та емоційно-оцінної модальності [1]. Зважаючи на прийняті в сучасному синтаксисі класифікації нечленованих речень, розглянемо ті модально-комунікативні реченнєві вияви, які трапляються в листах Лесі Українки.

Аналізований тип речень у листах Лесі Українки не дуже поширений з огляду на авторський синтаксис дописувачки до різних адресатів. Але якщо листи адресовано найближчому колу рідних – сестрам, дядині, особливо матері, то й частка нечленованих речень у листах до цих адресатів суттєво збільшується. І це логічно – Леся Українка максимально відверта з рідними, а тому висловлює оціночні судження щодо життєвих ситуацій чи подій, передані часом нечленованими реченнями, які є елементами розмовного стилю в епістолярію Лесі Українки.

З-поміж семантичних (ситуативно-прагматичних) типів нечленованих речень у листах Лесі Українки найбільше представлені три типи: спонукальні, метакомунікативні й речення емоційної оцінки.

Спонукальні нечленовані речення втілені вигуками, частками, модальними словами, фразеологізмами. Особливістю цього типу речень є їхня емоційність, експресивність, часто відтворена пунктуаційно: **Біда та й годі!** [5, с. 100] **Гай, гай!** «Не к добру это!» – так чогось мені здається: нам, українцям, не щастила доля ніколи в тій Московщині [5, с. 103]; **Я сім дуже недовольна, бо в хаті сидіти мені ніколи, а треба швендяти по морозу, от як, напр[иклад], завтра в 7 часів на Подол!...** **Бодай його** [5, с. 260]; **От ще новина: я вже не маю ніякого діла з «Дзвінком», бо справді допевнилась, що навіть і такого діла не можна вести з народовцями, – хай їм цур! се перший і остатній раз, що я пробувала вести з ними спільне діло. Деталі справи, коли хочеш, я тобі колись розкажу** [5, с. 275]; **Вреши́ті, годі!** се погана авторська звичайка – отак безконечно базікати все про одно [6, с. 68]; **Ах!** **От, щоб не забути, хоч се зовсім виходить тут ex abrupto** [6, с. 61]; **Тепер вернімо́сь «з форуму додому». 174 Писати про себе? про ногу?! Ох-х-х!.. Децо я вже писала пані і тобі** [6, с. 78]; **Ет,** обійдеться і без

неї! [5, с. 426]; *А чого-то Ліль захрип? Ей!* [6, с. 190]; *Ну, годі! ліпше скінчити!* [5, с. 381].

Метакомунікативні речення порівно частостовживані з-поміж нечленованих речень, адже етикетні одиниці – неодмінні елементи шляхетності української інтелігенції та Лесі Українки зокрема: *На добраніч! Добридень! Бувай здорова!* [5, с. 111]; *Бувай здоровенька!* [5, с. 146]; *Так, дасть біг, і до Гадяча заїдемо* [5, с. 213]; *Ну, бувай здорова! Цілую тебе міцно, і щучиків теж, і папу. Пуц, певне, в той раз напише, а тепер над задачами погигає. До побачення!* [5, с. 280]; *Ми будемо мати théâtre libre? дай Боже!* [6, с. 61]; *Цілую міцно тебе, і папу, і всіх малих. Маргарита і Комарови кланяються тобі. До побачення!* [6, с. 148]; *Ну, не буду більш писать, бо що ж так, на бѣзвѣсть. Та й побачимось хутко. Бувай здорова!* [6, с. 158]; *Бувай здорова, люба мамочко! Міцно цілую тебе, а ти за мене поцілуй всіх наших. Знайомим моє вітання. До побачення!* [6, с. 276]; *Господи Боже мій! про мене читають люде «реферати»* [6, с. 92].

Поширений тип оцінних нечленованих речень у листах Лесі Українки, що цілком очевидно, адже в листах дописувачка веде уявний діалог із мамою, а тому дуже відверто і часом експресивно оцінює події, явища, вчинки людей: *Цікаво, чи послухались актьори хоч трохи твого і могопротесту проти халату і т. у. От іще кодрло!* [6, с. 242]; *Шкода його! не думала я, що так хутко ззість його ся проклята чахотка, він не здавався таким безнадійно хворим* [6, с. 273]; *Куди там! берлінська клініка далеко не призначує настрою так, як та санаторія* [6, с. 442]; *Коли вже хто винен, то тільки я сама, отже, тільки мене можна винуватити, але ж тоді ти візьмеш назад те страшне слово «проклінаю»? Правда ж, правда?* [5, с. 106]; *Є[фремов] бере на себе роль «судии во Израиле» – «укрепляя, ниспровергая», – куди ж пак* [5, с. 197]; *Я боюсь, щоб по роз'їзді всіх Оксана не заскучала, хоч вона запевняє, що «зовсім навіть ні». Ну, добре, побачим* [5, с. 250].

Наведені типи речень дозволяють стверджувати, що попри обмеженість граматичних засобів вираження, подібні синтаксичні одиниці втілюють важливу комунікативну мету, адже експлікують людські почуття.

Наведені ситуативно-прагматичні типи нечленованих речень у листах Лесі Українки до матері демонструють спонтанність висловлювань дописувачки, а на стильовому рівні – втілюють дифузію розмовного й епістолярного стилів.

Література:

1. Вавринюк Т. І. Еквіваленти речень як засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. *Філологічні студії. Науковий вісник*

Криворізького національного університету : зб. наук. Праць. 2016. Вип. 15. С. 113–124.

2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. [для студ. філол. фак. вуз.] Київ : Либідь, 1993. 368 с.

3. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 380 с.

4. Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект. Masarykova univerzita. Brno. 2013. 225 с.

5. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 томах. Том 11. Листи. 1876–1896. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 598 с.

6. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 12. Листи. 1876–1896. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 606 с.

7. Шиць А. А. Нечленовані речення в граматичній системі сучасної української мови : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Луцьк, 2015. 224 с.

8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підруч.]. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-450-7-9>

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЧАС» НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЕПОСУ «ЗЛАТО СОНЦЯ, СИНЬ ВОДИ» НАТАЛІЇ ДЕВ'ЯТКО

Саїк А. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та мовної комунікації

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

м. Дніпро, Україна

Одним з ключових концептів збірки «Злато Сонця, синь Води» Наталії Дев'ятко є концепт «час», який «охоплює не лише номінації часових відтінків, пір року (століття, рік, місяць та ін.), а й лексеми-орієнтири із семантичним компонентом час (назви явищ природи із конкретною часовою віднесеністю: сонце, сніг, номінанти предметів, речей, що є фіксаторами плину часу (годинник); лек семи, семантична структура яких об'єднує семи «час» і відлік стосовно теперішнього